QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)

PEDAGOGIKA
PEDAGOGY

https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i10.144

UO'K-004.89;37.01
ORCID: 0009-0009-9270-3689

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA RAQAMLI MEDIAMADANIYATNI RIVOJLANTIRISHGA DOIR METODOLOGIK YONDASHUVLAR

Narmanov Alisher Hasanovich
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
“Umumiy pedagogika” kafedrasi dotsent v.b., PhD
alishernarmanov@gmail.com

ANNOTATSIYA. Mazkur maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda raqamli mediamadaniyatni rivojlantirishga doir metodologik yondashuvlar, ularning nazariy asoslari va pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Raqamli axborot bilan ishlash, mediaresurslardan samarali foydalanish, axborotlarning ishonchliligini baholash, tanqidiy fikrlash, raqamli etika va axborot xavfsizligi kompetensiyalarini rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Tizimli, kompetensiyaviy, madaniyatshunoslik, faoliyatga asoslangan, shaxsga yo‘naltirilgan, refleksiv va integrativ yondashuvlarning mazmuni ochib berilgan. Shuningdek, sun’iy intellekt vositalaridan mas’uliyatli foydalanishning bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy tayyorgarligidagi o‘rni asoslangan. Tadqiqot natijasida raqamli mediamadaniyatni yaxlit kasbiy-pedagogik sifat sifatida rivojlantirishga doir metodologik xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak o‘qituvchi, raqamli mediamadaniyat, metodologik yondashuvlar, media savodxonlik, raqamli savodxonlik, tanqidiy fikrlash, axborot kompetensiyasi, raqamli etika, axborot xavfsizligi, sun’iy intellekt, kasbiy kompetentlik.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ КУЛЬТУРЫ ЦИФРОВЫХ МЕДИА У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

АННОТАЦИЯ. В данной статье анализируются методологические подходы к развитию цифровой медиакультуры у будущих учителей, их теоретические основы и педагогические возможности. Особое внимание уделяется вопросам работы с цифровой информацией, эффективного использования медиаресурсов, оценки достоверности информации, критического мышления, развития компетенций в области цифровой этики и информационной безопасности. Раскрывается содержание систематического, компетентностного, культурологического, деятельностного, личностно-ориентированного, рефлексивного и интегративного подходов. Обосновывается также

роль ответственного использования инструментов искусственного интеллекта в профессиональной подготовке будущих учителей. В результате исследования разработаны методологические выводы и практические рекомендации по развитию цифровой медиакультуры как неотъемлемого профессионально-педагогического качества.

Ключевые слова: будущий учитель, цифровая медиакультура, методологические подходы, медиаграмотность, цифровая грамотность, критическое мышление, информационная компетентность, цифровая этика, информационная безопасность, искусственный интеллект, профессиональная компетентность.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO DEVELOPING DIGITAL MEDIA CULTURE IN FUTURE TEACHERS

ANNOTATION. This article analyzes methodological approaches to the development of digital media culture in future teachers, their theoretical foundations and pedagogical possibilities. Particular attention is paid to the issues of working with digital information, effective use of media resources, assessment of information reliability, critical thinking, development of digital ethics and information security competencies. The content of systematic, competency-based, cultural studies, activity-based, person-oriented, reflexive and integrative approaches is revealed. The role of responsible use of artificial intelligence tools in the professional training of future teachers is also substantiated. As a result of the study, methodological conclusions and practical recommendations were developed for the development of digital media culture as an integral professional and pedagogical quality.

Keywords: future teacher, digital media culture, methodological approaches, media literacy, digital literacy, critical thinking, information competence, digital ethics, information security, artificial intelligence, professional competence.

KIRISH. Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar, internet tarmoqlari, ijtimoiy media va sun’iy intellekt vositalarining jadal rivojlanishi ta’lim tizimi oldiga yangi pedagogik vazifalarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda o‘qituvchidan nafaqat o‘z fanini chuqur bilish va samarali o‘qitish, balki raqamli axborotni izlash, saralash, tahlil qilish, uning ishonchliligini aniqlash, mediaresurslardan maqsadli foydalanish hamda o‘quvchilarda mas’uliyatli raqamli xulq-atvorni shakllantirish ham talab etiladi. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarda raqamli mediamadaniyatni rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta’limning dolzarb ilmiy-amaliy muammolaridan biri hisoblanadi. Raqamli mediamadaniyat tushunchasi shaxsning raqamli muhitda axborotni izlash, qabul qilish, tanqidiy baholash, qayta ishlash, yaratish va tarqatish bilan bog‘liq bilimlari, ko‘nikmalari, qadriyatlari hamda mas’uliyatli xulq-atvorini qamrab oladi. Uning mazmuni texnik vositalardan foydalanish malakasi bilan cheklanmaydi. Aksincha, raqamli mediamadaniyat axborot manbalariga tanqidiy munosabat, mediaxabarlarning maqsadini anglash, manipulyativ axborotlarni farqlash, raqamli muloqot madaniyatiga rioya etish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va mualliflik huquqini hurmat qilish kabi sifatlarni ham o‘z ichiga oladi.

Maqolaning maqsadi — bo‘lajak o‘qituvchilarda raqamli mediamadaniyatni rivojlantirishga doir metodologik yondashuvlarning mazmunini ochib berish, ularning o‘zaro aloqadorligini asoslash va pedagogik jarayonda qo‘llash imkoniyatlarini aniqlash.

Tadqiqotning asosiy vazifalari raqamli mediamadaniyatning nazariy mazmunini tahlil qilish, metodologik yondashuvlarning imkoniyatlarini aniqlash, ularning pedagogik vazifalarini tavsiflash hamda bo‘lajak o‘qituvchilarning raqamli mediamadaniyatini rivojlantirishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Raqamli mediamadaniyat muammosining nazariy asoslari falsafa, pedagogika, psixologiya, kommunikatsiya nazariyasi va axborot texnologiyalari bilan uzviy bog‘liq. Ushbu sohadagi ilmiy qarashlar media muhitni insonning dunyoqarashi, ijtimoiy munosabatlari, madaniy tajribasi va kasbiy faoliyatiga ta’sir ko‘rsatuvchi omil sifatida o‘rganish imkonini beradi.

M.Mcluhan o‘zining “Understanding Media: The Extensions of Man” asarida medianing inson idroki va ijtimoiy hayotga ta’sirini yoritadi [1]. Uning qarashlari media vositalarini faqat axborot uzatish kanali sifatida emas, balki insonning axborotni qabul qilishi va atrof-muhitni anglashiga ta’sir ko‘rsatuvchi omil sifatida tushunishga yordam beradi. Mazkur nuqtayi nazardan, raqamli mediamadaniyatni rivojlantirishda media vositalarining mazmuni bilan bir qatorda ularning inson tafakkuri va xulq-atvoriga ta’sirini ham tahlil qilish muhimdir. M. Castells tomonidan ishlab chiqilgan tarmoqli jamiyat konsepsiyasi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jamiyat, iqtisodiyot, madaniyat va kommunikatsiya jarayonlaridagi o‘rnini izohlaydi [2]. Ushbu konsepsiya raqamli muhitda faoliyat yurituvchi bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligini axborot almashinuvi, tarmoqli hamkorlik va raqamli kommunikatsiya madaniyati bilan bog‘liq holda o‘rganishga nazariy asos yaratadi. L. Floridi axborot etikasi masalalarini tadqiq etib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining inson faoliyati va axloqiy qarorlariga ta’sirini asoslaydi [3]. Uning qarashlari raqamli mediamadaniyatning axloqiy tarkibiy qismlarini, jumladan, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, axborotdan mas’uliyatli foydalanish va raqamli muhitda inson huquqlarini hurmat qilish masalalarini ilmiy jihatdan izohlashga yordam beradi. UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan “Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely!” nomli dastur media va axborot savodxonligini rivojlantirishning xalqaro miqyosdagi muhim manbalaridan biridir [4]. Unda axborotni izlash, tahlil qilish, baholash, yaratish, media xabarlarning xususiyatlarini anglash hamda raqamli muhitda ongli ishtirok etish masalalari yoritilgan. Mazkur manba bo‘lajak o‘qituvchilarda tanqidiy fikrlash va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantirish uchun metodik asos vazifasini bajaradi. C. Redecker tomonidan ishlab chiqilgan Yevropa pedagoglarining raqamli kompetensiyasi doirasi — DigCompEdu — pedagoglarning raqamli resurslardan foydalanishi, o‘qitish va o‘rganish jarayonini raqamli vositalar yordamida tashkil etishi, ta’lim oluvchilarni qo‘llab-quvvatlashi hamda ularning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishiga alohida e’tibor qaratadi [5]. Ushbu yondashuv raqamli mediamadaniyatni bo‘lajak o‘qituvchining umumiy raqamli savodxonligidan tashqari, kasbiy-pedagogik faoliyat bilan bog‘liq holda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. F. Miao va M. Cukurova tomonidan

UNESCO doirasida tayyorlangan o‘qituvchilar uchun sun’iy intellekt kompetensiyalari doirasi inson markazli yondashuv, sun’iy intellekt etikasi, AI asoslari va qo‘llanilishi, AI pedagogikasi hamda kasbiy rivojlanishda AIdan foydalanish yo‘nalishlarini qamrab oladi [6]. Mazkur hujjat sun’iy intellektdan foydalanish jarayonida inson mas’uliyati, pedagogik maqsadga muvofiqlik va axloqiy me’yorlarga rioya etish zarurligini ko‘rsatadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Ilmiy adabiyotlar tahlili bo‘lajak o‘qituvchilarda raqamli mediamadaniyatni rivojlantirish alohida ko‘nikmalarni shakllantirish bilan cheklanmasligi, balki bilim, faoliyat, qadriyat, kommunikatsiya va refleksiyani birlashtiruvchi yaxlit pedagogik jarayon sifatida tashkil etilishi zarurligini ko‘rsatdi. Ushbu jarayonning metodologik asoslarini quyidagi yondashuvlar orqali izohlash mumkin.

Tizimli yondashuv. Tizimli yondashuv raqamli mediamadaniyatni o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlardan tashkil topgan yaxlit hodisa sifatida talqin etadi. Mazkur yondashuv doirasida maqsad, mazmun, metodlar, vositalar, pedagogik shart-sharoitlar va natijalar o‘zaro uyg‘unlikda ko‘rib chiqiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchining raqamli mediamadaniyati motivatsion-qadriyatli, kognitiv, amaliy-faoliyatli, kommunikativ-axloqiy va refleksiv tarkibiy qismlarni qamrab olishi mumkin. Motivatsion-qadriyatli tarkibiy qism raqamli vositalardan foydalanishga ongli munosabatni shakllantirsa, kognitiv qism media, axborot va raqamli texnologiyalarga oid bilimlarni qamrab oladi. Amaliy-faoliyatli qism axborotni izlash, tekshirish va raqamli kontent yaratish ko‘nikmalarini ifodalaydi. Kommunikativ-axloqiy qism raqamli muloqot madaniyati, akademik halollik va axborot xavfsizligiga rioya qilishni, refleksiv qism esa o‘z faoliyatini tahlil qilishni nazarda tutadi. Shunday qilib, tizimli yondashuv mazkur tarkibiy qismlarni alohida o‘rgatish bilan cheklanmay, ularni yagona maqsad — raqamli muhitda mas’uliyatli va samarali faoliyat yurita oladigan pedagogni tayyorlashga yo‘naltiradi.

Kompetensiyaviy yondashuv. Kompetensiyaviy yondashuv raqamli mediamadaniyatni nazariy bilimlar yig‘indisi sifatida emas, balki olingan bilimlarni kasbiy vaziyatlarda qo‘llash qobiliyati sifatida baholash imkonini beradi. Ushbu yondashuvda bo‘lajak o‘qituvchi axborot manbalarini tekshirishi, media xabarlarni tanqidiy tahlil qilishi, dars uchun ishonchli raqamli resurslarni tanlashi, axborot xavfsizligini ta’minlashi va sun’iy intellektdan pedagogik maqsadlarda mas’uliyatli foydalanishi lozim. Masalan, talabaga internetdan topilgan ikki xil xabarni taqqoslash, ularning muallifi va e’lon qilingan sanasini aniqlash, dalillarni tekshirish, ishonchli manbalar bilan solishtirish hamda yakuniy xulosa tayyorlash topshirig‘i berilishi mumkin. Bunday faoliyat talabaning axborot izlash ko‘nikmasi bilan bir qatorda tanqidiy fikrlashi va dalillarga asoslangan qaror qabul qilish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Madaniyatshunoslik yondashuvi. Madaniyatshunoslik yondashuvi raqamli muhitni shaxsning qadriyatlari, axloqiy qarashlari, estetik didi va ijtimoiy munosabatlari shakllanadigan madaniy makon sifatida o‘rganadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, raqamli mediamadaniyat faqat texnologiyalardan foydalanish mahoratini emas, balki raqamli muhitda qanday axborot tanlanishi, qanday munosabat bildirilishi va qanday xulq-atvor namoyon bo‘lishini ham qamrab oladi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv. Faoliyatga asoslangan yondashuv raqamli mediamadaniyatni amaliy topshiriqlar, mustaqil izlanishlar, loyihalar va kasbiy vaziyatlarni hal etish jarayonida rivojlantirishni nazarda tutadi. Ushbu yondashuvda talaba tayyor ma’lumotlarni o‘zlashtiruvchi subyekt bo‘lib qolmay, balki raqamli axborot bilan faol ishlovchi, media mahsulot yaratuvchi va o‘z faoliyati natijalarini tahlil qiluvchi ishtirokchiga aylanadi.

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv har bir talabaning raqamli tajribasi, ehtiyojlari, qiziqishlari va individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning raqamli vositalardan foydalanish darajasi bir xil bo‘lmasligi mumkin. Ayrim talabalar raqamli kontent yaratishda tajribaga ega bo‘lsa, boshqalari axborot manbalarini tekshirish yoki xavfsiz raqamli muloqot bo‘yicha qo‘shimcha ko‘makka muhtoj bo‘ladi. Mazkur yondashuv talabaning raqamli muhitdagi shaxsiy tajribasini pedagogik rivojlanish manbaiga aylantirish, uning kuchli tomonlarini rivojlantirish va mavjud qiyinchiliklarni bartaraf etishga yordam beradi.

Refleksiv yondashuv. Refleksiv yondashuv bo‘lajak o‘qituvchining o‘z axborot tanlovi, mediaxulqi va raqamli faoliyatini tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Raqamli muhitda axborotning ko‘pligi insondan nafaqat ma’lumot topishni, balki o‘z fikrining qanday shakllanganini, qanday manbalarga tayanganini va qabul qilgan qarorining qanchalik asoslanganini anglashni ham talab qiladi.

Integrativ yondashuv. Integrativ yondashuv yuqorida ko‘rib chiqilgan metodologik yondashuvlarni yagona pedagogik maqsad doirasida birlashtiradi. Raqamli mediamadaniyatni rivojlantirishda faqat texnologik bilimlar, faqat axloqiy tarbiya yoki faqat axborot tahlili bilan cheklanish yetarli emas. Ushbu tarkibiy qismlar bir-birini to‘ldirishi va o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirilishi zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak o‘qituvchilarda raqamli mediamadaniyatni rivojlantirish turli metodologik yondashuvlarning o‘zaro uyg‘unligiga asoslangan, maqsadli tashkil etilgan pedagogik jarayonni talab qiladi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi bo‘lajak pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish, kasbiy kompetentligini takomillashtirish va zamonaviy ta’lim muhitida axborot bilan mas’uliyatli ishlashga tayyorligini rivojlantirish uchun nazariy-metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. McLuhan M. *Understanding Media: The Extensions of Man*. — New York: McGraw-Hill, 1964.
2. Castells M. *The Rise of the Network Society*. 2nd ed. — Oxford: Wiley-Blackwell, 2010.
3. Floridi L. *The Ethics of Information*. — Oxford: Oxford University Press, 2013. — DOI: https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199641321.001.0001
4. Grizzle A., Wilson C., Gordon D. et al. *Media and Information Literate Citizens: Think Critically, Click Wisely! Media and Information Literacy Curriculum for Educators and Learners*. 2nd ed. — Paris: UNESCO, 2021. — URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068

5. Redecker C. *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. — Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. — DOI: https://doi.org/10.2760/159770
6. Miao F., Cukurova M. *AI Competency Framework for Teachers*. — Paris: UNESCO, 2024. — DOI: https://doi.org/10.54675/ZJTE2084
7. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni.
8. O‘zbekiston Respublikasining 2003-yil 11-dekabrdagi 560-II-son “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston — 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
10. European Commission, Joint Research Centre. *Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu)*. — URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities/key-competences-lifelong-learning/digcompedu_en